

Περιεχόμενα

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ , σκέψεις για την υψηλή εκπαίδευση	11
ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΑ , δηλαδή εισαγωγικά και τα λοιπά	17
1. ΠΕΡΙ της Παγκόσμιας Οικονομίας	25
1.1. Διεθνές εμπόριο & μεταφορές	29
1.2. Η διεθνής κεφαλαιαγορά	33
1.3. Προς τι ο δανεισμός και οι επενδύσεις; Απόψεις για τη «χοροεσπερίδα» του κεφαλαίου τον 19ο αιώνα	36
2. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ υπόβαθρο ερμηνείας	41
2.1. Δυο λόγια για τις επαναστάσεις με έμφαση στη Βιομηχανική	41
2.1.α. Για να ξέρουμε τι προφέρουμε	41
2.1.β. Η Βιομηχανική Επανάσταση	45
2.2. Το ρήγμα & οι συναρθρώσεις	54
2.3. Υιοθετώντας κριτήρια	59
3. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ Μελέτης στον «μακρύ» 19ο αιώνα	63
3.1. Οι σκανδιναβικές χώρες	63
3.1.α. Σουηδία	64
3.1.β. Δανία	68
3.1.γ. Νορβηγία	74
3.2. Τσαρική Ρωσία & Ουγγαρία	80
3.2.α. Ρωσία	80
3.2.β. Ουγγαρία	86

3.3. Βαλκάνια	88
3.4. Η ανάδυση της Αργεντινής	95
4. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ την περίοδο του Μεσοπολέμου: Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 και ο οικονομικός διευθυντισμός	101
4.1. Τα κύρια χαρακτηριστικά πριν και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	102
4.2. Συνέχεια των περιπτώσεων μελέτης	105
4.2.α. Σκανδιναβία	105
4.2.β. Σοβιετική Ρωσία (Ενωση) & Ουγγαρία	109
4.2.γ. Βαλκάνια	121
4.2.δ. Αργεντινή	129
4.3. Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929: Από την αφήγηση στη θεωρία	133
4.4. Η ευρωπαϊκή δεκαετία του 1930	139
5. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ & Πόλεμος	149
5.1. Σύντομη αποτίμηση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	151
5.2. Οι οικονομικές συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	158
5.3. Ο Ψυχρός, κακός κι ανάποδος Πόλεμος	165
6. ΑΠΟ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ της ευμάρειας (1947-1972) στα χρόνια της αβεβαιότητας (1973-1998)	171
6.1. Το σχέδιο Μάρσαλ	173
6.2. Η μεταπολεμική «χρυσή εποχή», 1947-1972	177
6.3. Στα χρόνια της αβεβαιότητας, 1973-1998	180
7. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ Διακυμάνσεις & πολιτική.....	189
ΚΛΕΙΝΟΝΤΑΣ, δυο γραμμές	197
ΕΚΔΟΤΙΚΑ...	199

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ, σκέψεις για την υψηλή εκπαίδευση

11

«(...) έχω να παρατηρήσω ότι είναι καιρός να απαλλαγούμε από την παθητική αρχή σύμφωνα με την οποία (...)¹ ένα σώμα γνώσεων (...) πρέπει να μεταδοθεί μέσω της διδασκαλίας: είναι η λογική που οδηγεί, με τη βοήθεια της δωρεάν παιδείας, στο ένα και μοναδικό “σύγγραμμα” που έχει ταυτιστεί, εν πολλοίς, με τις “πανεπιστημιακές παραδόσεις” (...). Η παθητική αυτή αρχή θα πρέπει να αντικατασταθεί από εκείνη που θεωρεί τον διδασκόμενο ως ενεργητικό δέκτη και σύμφωνα με την οποία η διδασκαλία έχει ως σκοπό τη δημιουργία εναυσμάτων για την ανακάλυψη των γνώσεων απ’ αυτό τον ίδιο· τούτο σημαίνει ότι η διδασκαλία κινείται ανάμεσα στη σύνθεση και την ανάλυση (...). Στην οπτική αυτή καταλαβαίνει κανείς ποιος θα ήταν ο χαρακτήρας των “εγχειριδίων” από τα οποία θα επωφελούνταν ο σπουδαστής: (...)· είναι τα (...) εγχειρίδια όπου, χωρίς υπέρμετρη φακτολογία, δίνεται με συνθετικό τρόπο η κεκτημένη γνώση ως προς το αντικείμενο, μνημονεύονται ξεχωριστά, με κριτικό τρόπο, οι πηγές και η βιβλιογραφία και, τέλος, αναγράφονται με τρόπο επίσης συνθετικό τα προς διερεύνηση

1. Όταν στα παραθέματα συναπαντάται το σύμβολο (...), σημαίνει πως παραλείπονται κάποιες λέξεις ή και πρόταση από αυτά.

θέματα, οι νέοι προβληματισμοί, με έναν λόγο, η σημερινή κατάσταση της (...) έρευνας ως προς το αντικείμενο και οι προοπτικές της. (...)» (Σπ. Ασδραχάς, 1988: 97).

Το παράθεμα προέρχεται από μια ημερίδα που έγινε το 1987 για την Ιστορία και τις Σπουδές στην Ελλάδα. Ωστόσο θα ρρώ πως αφορά γενικά και μάλλον διαχρονικά τη διδακτική και τα εγχειρίδια στο σύνολό τους. Τα αιτήματα που αναδύονται από αυτό παραμένουν αναπάντητα ή, εάν θέλετε, ανεπεξέργαστα και επίκαιρα, παρά τις διορθωτικές νομοθεσίες που μεσολάβησαν από τότε (1987) μέχρι και τις ημέρες μας. Εξάλλου, η νομοθεσία αποδείχθηκε λίγη στη διόρθωση των κακώς κείμενων της ελληνικής πραγματικότητας. Έτσι, τα ελλείμματα και ζητήματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή, αλλιώς, η κρίση του Ελληνικού Πανεπιστημίου παραμένει ίδια και अपαράλλακτη για χρόνια. Δύο από αυτά τα ζητήματα που διαιωνίζουν την κρίση του Ελληνικού Πανεπιστημίου είναι:

- το ζήτημα της διδακτικής, και
- το ζήτημα του(των) εγχειριδίου(-ων), σε συνδυασμό με τη δωρεάν διανομή στο πλαίσιο της κακώς νοούμενης δωρεάν παιδείας.

Το πρώτο ζήτημα συνδέεται με την έλλειψη ενός σταθερού θεσμικού πλαισίου (εκπαιδευτικού μηχανισμού) που να διασφαλίζει στοιχειωδώς τη μεταδοτικότητα και αναπαραγωγή της γνώσης.

Οι εκάστοτε αρμόδιοι για την υψηλή εκπαίδευση πίστευαν ότι όποιος ήταν κάτοχος διδακτορικής διατριβής, δηλαδή Δόκτορας, σε κάποιον εξειδικευμένο τομέα, για παράδειγμα της οργανικής χημείας, ήταν αυτομάτως ικανός και να μεταδώσει τις γνώσεις του σε αυτό το γνωστικό αντικείμενο! Έτσι, το θέμα της διδακτικής και της μεθοδευμένης μετάδοσης γνώσης στο ελληνικό πανεπιστήμιο εναποτέθηκε, κατά κάποιον τρόπο, στη μέθοδο της Αλληλοδιδασκτικής! Τα αποτελέσματα της μεθόδου αυτής ήταν και παραμένουν τραγικά: πανεπιστημιακοί υψηλού επιστημονικού διαμετρήματος και διεθνούς αναγνώρισης καταπονούνται σε αμφιθέατρα και αίθουσες διδασκαλίας προς απογοήτευση των φοιτητών και με μεγάλο κόστος για την εκπαίδευση, το οποίο προσαυξάνεται πολλαπλάσιο στην κοινωνία.

Την ευθύνη για το διαχρονικό αυτό ζήτημα και τα αποτελέσματά του (καταπόνηση, απογοήτευση και κόστος) φέρει κυρίως η Πολιτεία,

η οποία χαράσσει το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Σε αυτό, τα σχετικά άρθρα για το θέμα που θίγουμε ήταν και είναι ανεπαρκέστατα.

Για να καταλάβετε: τα μέλη ΔΕΠ (Διδακτικό, Ερευνητικό Προσωπικό) του ελληνικού πανεπιστημίου, σύμφωνα με τον νόμο, θα πρέπει να κατέχουν διδακτορικό τίτλο (Ph.D το λένε στα Ελληνικά), να έχουν δυο με τρεις δημοσιεύσεις σε «τετράστερες» επιστημονικές επιθεωρήσεις (για impact factor θα ακούσετε να μιλάνε στα Ελληνικά και για Academic Journal Guide) και λίγη τύχη ή καταξιωμένους επιβλέποντες (που στα Ελληνικά λέγονται Supervisor). Με αυτά τα προσόντα ως εκέγγυα γίνονται μέλη ΔΕΠ και υποχρεούνται στη συνέχεια να ερευνούν, να διδάσκουν σε προπτυχιακό αλλά και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, να διευθύνουν διδακτορικά, να συμμετέχουν σε εθνικά και διεθνή συνέδρια, να συγγράφουν και να είναι παραγωγικοί, προάγοντας την επιστήμη τους, να εμπλέκονται ενεργά στα διοικητικά του ιδρύματος που υπηρετούν, να είναι σε επαφή με την κοινωνία, να ... βάλω μια τελεία.

Αυτή η ύβρις² και κακοποίηση³ της (υψηλόβαθμης) εκπαίδευσης και των θεραπόντων της, που προκύπτει από τα παραπάνω, με υψηλότερο κοινωνικό κόστος, θα πρέπει να σταματήσει και να μπει επιτέλους μια τάξη.

Κατ' αρχάς θα πρέπει να διασφαλιστεί στοιχειωδώς η μεταδοτικότητα των διδασκόντων. Πώς; Δεν γνωρίζω· υποθέτω μηχανιστικά – με ένα ακόμη σχολείο και πρακτική; Ίσως. Κάτι πρέπει να γίνει όμως για το θέμα αυτό και στην αρχή ας είναι και λάθος!

Ύστερα θα πρέπει να διαχωριστεί η έρευνα από τη διδασκαλία. Το ζευγάρι αυτό, διδασκαλία και έρευνα, δεν συνάδει με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, γιατί δυο καρπούζια δεν χωρούν σε μια μασχάλη. Φυσικά και θα πρέπει να στεγάζονται κάτω από την ίδια στέγη, τη στέγη του πανεπιστημίου, αλλά κάποιοι θα πρέπει να υπηρετούν την παραγωγή (έρευνα) και κάποιοι άλλοι την αναπαραγωγή (διδασκαλία).

2. «Υβρις», διότι γίνεται προσομοίωση με τους πλανόδιους πραγματευτές, που διαλαλούν την πρಾಮάτεια τους με το γνωστό «όλα τα σφάζω, όλα τα μαχαιρώνω»!

3. «Κακοποίηση», διότι διδάσκοντες και ερευνητές δεν μπορεί να γνωρίζουν και να κάνουν τα πάντα, από τη διδασκαλία στο προπτυχιακό επίπεδο μέχρι να βγάζουν διδάκτορες!

Κατόπιν οι διδάσκοντες σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο θα πρέπει να είναι διαφορετικοί από αυτούς που διευθύνουν διδακτορικά, και αυτοί οι τελευταίοι θα πρέπει να έχουν θητεύσει για χρόνια στην έρευνα.

Ακόμη, η διοίκηση, η προβολή και η επαφή του πανεπιστημίου με την κοινωνία και την οικονομία (την αγορά) θα πρέπει να ασκείται εποπτικά μόνον από τις πρυτανικές αρχές (μέλη ΔΕΠ), διότι το έργο των πανεπιστημιακών δεν είναι η διοίκηση, ούτε η ενασχόλησή τους με την προβολή και την επικοινωνία των ιδρυμάτων που υπηρετούν!

Στην Ελλάδα επιβεβαιώνουμε πως είμαστε γνήσιοι απόγονοι του πολυμήχανου και πολυτεχνίτη Οδυσσέα, με τη διαφορά ότι ο Οδυσσέας βρήκε την Ιθάκη, ενώ εμείς, εάν και «παντός καιρού», την αναζητούμε ακόμη!

Το δεύτερο ζήτημα προφανώς σχετίζεται με το πρώτο, γιατί εάν, για παράδειγμα, υπηρετείς την υψηλή έρευνα, δύσκολα «προσγειώνεται» η γραφίδα στο επίπεδο του προπτυχιακού φοιτητή και μάλιστα όταν δεν υπάρχει στοιχειώδης υπόβαθρο της διδακτικής. Το εγχείρημα της συγγραφής είναι δύσκολο και τα αποτελέσματα στις περισσότερες των περιπτώσεων αμφιλεγόμενα.

Στα παλαιότερα χρόνια, τα πρώτα της Μεταπολίτευσης, οι καθηγητές συγγράφανε τις σημειώσεις τους, τις οποίες εκδίδανε σε κάποιον από τους εκδότες-τυπογράφους της εποχής εκείνης. Τα περισσότερα από τα εγχειρίδια αυτά ήταν συρραφή μεταφράσεων που οι καθηγητές έκαναν από εγχειρίδια τα οποία είχαν διδαχθεί στην αλλοδαπή και λάνσαραν το όνομά τους ως συγγραφείς. Με δεδομένο ότι η επιστήμη σύνορα δεν γνωρίζει, τα εγχειρίδια αυτά δεν ήταν κακά. Κακή όμως ήταν η λογοκλοπή και συχνά η συρραφή και η απόδοσή τους στην ελληνική γλώσσα. Αργότερα, τον χώρο του πανεπιστημιακού συγγράμματος διεκδίκησαν οι εκδοτικοί οίκοι, δημιουργώντας μια αγορά υπηρεσιών με μεταφράσεις εγχειριδίων, «κρατών»⁴, κάποιες από τις οποίες ήταν

4. Ποιος δεν θυμάται ή δεν άκουσε για την *Οικονομική* του Samuelson, μπεστ σέλερ, ή το *Αρχές Οικονομικής* του Makwī και άλλα πολλά, τα οποία συνδέονται με το επιστημονικό ανάστημα των συγγραφέων και το διεθνούς φήμης έργο τους;

και είναι καλές, ενώ κάποιες άλλες κάκιστες. Τα σωστά μεταφρασμένα εγχειρίδια ήταν και είναι μια καλή περίπτωση, η οποία όμως αναδείχθηκε σε κακή από τη δωρεάν διανομή τους και πάντα στο πλαίσιο της κακώς νοούμενης δωρεάν παιδείας: στους φοιτητές διανέμεται δωρεάν ένα βιβλίο σε κάθε γνωστικό αντικείμενο. Παλαιότερα διανεμόταν το βιβλίο που πρότεινε ο διδάσκων του γνωστικού αντικείμενου. Στις ημέρες μας ο φοιτητής επιλέγει ένα βιβλίο από δύο, τρία, ίσως και τέσσερα συγγράμματα που επίσης προτείνει ο διδάσκων. Εάν ο φοιτητής επιθυμεί να συμβουλευθεί τα βιβλία που δεν επέλεξε, έχει τη δυνατότητα να το πράξει στη βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου του ή και διαδικτυακά! Στην πράξη όμως οι φοιτητές επιλέγουν το βιβλίο προς το οποίο κλίνουν οι παραδόσεις του διδάσκοντα, οπότε ερχόμαστε στα ίδια με την προγενέστερη κατάσταση. Έτσι, και με ένα εγχειρίδιο στην ουσία ανά αντικείμενο, σε ένα εξεταστικό-κεντρικό εκπαιδευτικό σύστημα, οι φοιτητές παίρνουν πτυχίο! Ένα πτυχίο το οποίο κοστίζει πανάκριβα τόσο στην κοινωνία όσο και στην οικονομία, αφού δεν αποδίδει τα αναμενόμενα. Το υψηλό του κόστος έγκειται στη χαμηλού επιπέδου, στενή και συχνά στεγνή γνώση που περικλείει, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την οικονομία και την προκοπή ενός τόπου.

Με τα παραπάνω δεν δηλώνω εναντίον της δωρεάν και δημόσιας εκπαίδευσης, παρά μόνον κράζω, κραυγή αγωνίας, για την κακώς νοούμενη δωρεάν παιδεία και την ανάγκη εξυγίανσης του χώρου της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Υπαίτιοι για τα ελλείμματα αυτά ήταν και είναι κυρίως οι συντάκτες των νόμων-πλαίσιο για την Ανώτατη Εκπαίδευση και η εκάστοτε πλειοψηφία των βουλευτών της Βουλής των Ελλήνων η οποία τους ψηφίζει. Οι συντάκτες αυτοί, που ως επί το πλείστον τυγχάνει να είναι και ειδήμονες, επιχειρούν να μεταλαμπαδεύσουν την εμπειρία τους από κάποια χώρα της αλλοδαπής στην ημεδαπή, δίχως όμως να έχουν εμπεδώσει την κουλτούρα της κοινωνίας της οποίας το εκπαιδευτικό σύστημα επιχειρούν να μεταλαμπαδεύσουν! Μάλιστα, μερικοί από αυτούς δεν έχουν ούτε τη συναίσθηση της ελληνικής πραγματικότητας! Η άκριτη υιοθέτηση θεσμικών πλαισίων, όπως αυτού για τη λειτουργία της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ευλογώντας (sic) την εμπειρία του ενός ή του άλλου ειδήμονα

και του θαυμασμού τους για το ένα ή το άλλο εκπαιδευτικό σύστημα, συνέβαλαν, μεταξύ άλλων, στην κρίση του Ελληνικού Πανεπιστημίου.

Σχετικά με το πρώτο σημαντικό ζήτημα, δοκιμάζομαι⁵ και εκπαιδεύομαι σε ετήσια βάση, αφημένος στη διαίσθηση για την αποτυχία ή επιτυχία που αντιστοίχως με καταρρακώνει, οι ερινύες, ή με ανεβάζει στα ουράνια, τα συναισθήματα!

Όσον αφορά το δεύτερο ζήτημα, επιχειρώ περισσότερο από την ανάγκη της κριτικής γι' αυτά που μολογώ σε αίθουσες και αμφιθέατρα, παρά της επιβεβαίωσης ή της πλήρωσης του ελλείμματος. Συγγράφω τους άξονες της γνώσης που προσπαθώ να μεταδώσω, με τις σχετικές παραπομπές χάριν οικονομίας αλλά και ανοίγματος νέων οριζόντων. Δεν πρωτοτυπώ, παρά αναπαράγω και μάλιστα πολλές φορές αυτούσια, σαν να αντιγράφω, γνώση και ερμηνευτικές που με έπεισαν και συμφωνώ.

Η διαφορά του παρόντος εγχειρήματος και εγχειριδίου από μια λίστα προτεινόμενης βιβλιογραφίας έγκειται στη συρραφή αλλά και στην πρόσληψη των αναγνωσμάτων, τα οποία παραθέτω για να μην αναμασώ. Εκτάκτως βάζω κάποιες πινελιές, χάριν της ερμηνείας, οι οποίες επιδέχονται επεξεργασία και συζήτηση. Έτσι, βγαίνω σεργιάνι στα αλώνια της αναπαραγόμενης γνώσης με τη διάθεση του διαλόγου ή έστω του εναύσματος ερωτημάτων από φοιτητές και «ομότεχνους», ενώ «προσδοκώ ανάσταση» από ένα ευρύτερο κοινό!

Ευχαριστώ από καρδιάς τη Μαρία Τσορτέκη για την ανάγνωση του κειμένου και τις παρατηρήσεις που έκανε, καθώς και τη Σταματία Τσακίρη για τη φιλολογική ματιά και τις διορθώσεις που υπέδειξε.

5. Δοκιμάζομαι όχι με τις εσωτερικές αξιολογήσεις, διότι η αξιολόγηση στην ελληνική πραγματικότητα και κουλτούρα μοιάζει με ανέκδοτο, εάν δεν είναι τραγέλαφος, αλλά, βλέπετε, συνάδει με την παγκοσμιοποίηση!